

овог, није полемика са аутором, већ коректна информација о садржини његовог рада и најважнијим ставовима које он изражава било да их преузима од других теоретичара, додајући им нове аргументе, било да их самостално формулише. Исто тако, аутору се могу поставити одређене замерке и у погледу тога што није увек поштовао захтев о потпуној садржинској повезаности појединих процесних института, па, отуда, у одређеним понављањима није увек обухватио све што је у најтежијој вези са неким од њих (нпр. није обрађено право окривљеног на одбрану која чини основу његовог положаја у кривичном поступку). Ипак, у целини посматрано, аутор је остварио кохерентну и заокружену целину о основној теми коју обрађује.

др Загорка Симић-Јекић

Гај: ИНСТИТУЦИЈА латински текст и превод, посебно за правнике, Обрад Станојевић, Нолит 1982., стр. 330.

Анали су пропустили да на време региструју један значајан културни догађај: прво објављивање у Југославији потпуног текста и превода једнога од најзначајнијих извора за изучавање класичног римског права — Гајевих *Институција*. Иако је прошло већ скоро две године од тога догађаја, сматрам да није касно, и још за много година неће бити касно, да се о њему нешто каже, да се подвуче његов значај и да се тако читаоцима скрене пажња на њега. Зато сам се одлучио да овим кратким приказом томе допринесем у мери у којој ми моје радне могућности дозвољавају.

Прво на шта желим да скренем пажњу јесте изванредан Предговор у којем се говори о Гају, његовом значају, његовом делу уопште, а посебно о *Институцијама*. Он је кратак (18 страница) али пун, садржајан, аргументован и убедљив, укратко онакав какав се могао очекивати од аутора књиге *Gaius Noster*, односно од једног од најбољих савремених познавалаца Гаја и његовог дела. Јер, само изванредан познавалац може о нечему писати подједнако добро и обимну студију и кратак приказ.

Гај је имао судбину која често задеси људе чије идеје и настојања иду далеко испред времена у којем живе. За живота недовољно признат (није имао *ius publicae respondendi* — право да даје јавна мишљења о појединим питањима која су судије морале поштовати) ни цењен (само један савременик се позива на његово мишљење). Неку стотину година касније постаје један од петорице највише цењених класичних правника. Члан је „сената мртвих“, обилно је коришћен у свим тада састављеним правним зборницима. Спада међу неколико највише цитираних правника у Дигестама, а Јустинијанове *Институције* су само прерада и допуна његових. Данас његове *Институције* представљају трајну вредност културне баштине човечанства.

У чему је величина Гаја и његових *Институција*? Најкраће речено: он је први правник (ако изузмемо неке покуцаје Цицерона, који није био учени правник — *iurisprudens*, већ адвокат) који је право посматрао у целини као јединствени систем узајамно повезаних правних норми и приступио његовом историјском и теоријском (научном) проучавању. Тако су настале његове *Институције*, које су прво историјско и теоријско правно дело, не само римског, него права уопште које нам је, бар до данас, познато.

Римски правници, па и они најпознатији (Помпоније, Паул или Улпијан, на пример) нису се бавили класификовањем ни дефинисањем правних установа. Говорили су да је свако дефинисање у грађанском праву опасно (*Omnis definitio in iure civili periculosa est*). Примењујући правне норме, они нису из њих извличили опште принципе чијим би тумачењем и применом решавали поједине спорове, него су сваки поје-

дини случај решавали казуистички, руководићи се при том конкретном целисходношћу решења које предлажу, а не применом општих правних принципа извучених из правног система.

Са Гајем и његовим *Институцијама* почиње „визија права као складног система правних норми“ које он групише у оне које се односе на лица (*ius quod ad personas pertinet*), оне које се односе на ствари (*ius quod ad res pertinet*) (и оне које се односе на тужбе (*ius quod ad actiones pertinet*)). Ова трипартитна подела права, која је и до данас сачувала своју вредност, дала је и основну структуру Гајевих *Институција*, с тим што је о другој, највећој групи (о праву које се односи на ствари) говорио у два дела (у II и III коментару). Тако је добио четири дела књиге, који су приближно сличне дужине.

Гај је творац (истина не у *Институцијама*, него у једном каснијем делу (*Res quotidianae*)) поделе облигација на оне које настају из деликата и оне које настају из разних других основа *ex variis causarum figuris*, која се и данас одржава у уџбеницима данашњег позитивног права.

У Гајевим *Институцијама* се први пут среће подела уговора на реалне, вербалне, литералне и консенсуалне, која се врло дуго одржавала у уџбеницима, па и данас се среће. Гају дугујемо и основе данашње теорије уговора. По речима једног врло угледног холандског романисте Ф. Шулца (F. Schulz) „широко схваћена Гајева концепција уговора била је страна класичним правницима и то и онима пре и онима после њега“. Она је, додаје О. Станојевић „била толико испред свог времена“ да су је „тек редактори Јустинијанове кодификације могли схватити и применити“.

Од Гаја почињу и многе друге класификације правних устанаова, које се пре њега не срећу. То су, на пример, класификације тужби, подела *capitis deminutio na minima, media i maxima*, разликовање телесних и бестелесних ствари и друге неке класификације ствари, разликовање сингуларне и универзалне сукцесије итд.

Гај је творац једног броја правних изрека које се и данас користе. То су, на пример: *Nullus videtur dolo facere qui suo iure utitur; Omnia quae iure contrahitur contrario iure pereunt; In toto et pars continetur; Libertas omnibus rebus favorabilior est* и друге.

Гај је и један од првих правних историчара. На многим местима у *Институцијама* говори о пореклу и развоју појединих правних устанаова и тражи, понекад наивно у њиховој прошлости објашњење њиховог облика и карактера.

Треба, најзад, истаћи и његов изванредни педагошки поступак и приступачан, јасан и лако разумљив стил изражавања, који би и данас могао послужити као узор многим писцима уџбеника.

С обзиром на све напред речено, О. Станојевић се с правом, при крају свог уводног излагања, пита: „Да ли у историји уопште постоји правник чији је допринос приближан Гајевим?“ „Он није био велики адвокат, правник практичар“ завршава О. Станојевић закључком коме се морамо придружити „али је био велики теоретичар и педагог. Некада случај одабере сведока једног времена. Тутанхамон спада међу безначајне фараоне. То се, међутим, не може рећи за *Институције*. Није судбина насумице одабрала једну књигу да би је спасла од заборава и уништења. Гајево дело не би дошло до нас да није било широко употребљавано као најуспелији уџбеник права у народу који је дао лекцију из права свим народима света“.

Гајеве *Институције* биле су познате романистима од давнина, на основу многобројних цитата у разним зборницама а нарочито у Јустинијановој кодификацији. Интегрални текст њихов, међутим, откривен је тек 1816. године у Верони од стране немачког дипломате и научника Нибурa. То је био рукопис из V века, писан на пергаменту, који је касније неко састругао и преко њега написао текстове дела светог Јеронима. Захваљујући томе књига је сачувана у веронској капитолској библиотеци. Ипак се први текст, текст Гајевих *Институција* назирао па су стручњаци почетком XIX века, врло једноставном техником, успели да

га оживе и прочитају. Наравно многа места, па и читави редови и стране, били су нечитки. Многа од тих места су прочитана или долуњена упоређивањем са Јустинијановим *Институцијама*, другим цитатима из Гајевих *Институција* и другим научним методима, али највише (око 10 страница) одломком Гајевих *Институција* пронађеним у Египту тридесетих година овог века (тзв. Антинопољски рукопис). Тако је нечитљив део *Институција* сведен на око једну дванаестину.

Почев од 1820. године до данас Гајеве *Институције* су објављене у многим земљама преведене на више живих језика. О. Станојевић се послужио текстом објављеним у књизи: Е. Nardi, *Instituzioni di diritto romano*, Milano 1973. То није „научно“ издање текста, што значи да у њему нема варијанти, контроверзи око читања појединих речи или реченица, нити често произвољних попуњавања нечитких места. Унето је само оно што је неспорно — класично. Мислим да се О. Станојевић с правом одлучио за овај текст пошто је његова књига више упућена ширем кругу правника и историчара него научницима. Све оно што једно научно издање обухвата само би непотребно оптерећивало ове читаоце и чинило књигу мање приступачном.

Иако је Гајев језик изванредно лак, ослобођен великог броја тешких конструкција којима иначе латински језик обилује, преводбење *Институција* је био велики и ризичан подухват; пак је то књига писана пре скоро два миленијума, у условима када се сасвим друкчије живело, мислило и писало него данас и на језику који је већ столећима мртав. Уз то у литератури постоји обиље мишљења и предлога о томе како треба прочитати поједина нечитка слова и речи и како превести, о чему је требало водити рачуна. О. Станојевић је све ове проблеме врло успешно решио, чему је, убеђен сам, знатно допринео лектор Милена Јовановић. У недоумици између слабоднијег и буквалнијег превода, одлучио се за компромис: ценито је верност, али је био наклоњен и лепоти. У низу случајева је одступио од начина преводбења појединих речи и израза који је код нас уобичајен. Тако, на пример, израз *pater familias* је превео негде са „отац“ (што може бити и нетачно, јер ту функцију у породици некад има деда, а не отац) или „породични старешина“, што звучи мало мекше и мање бирократски од уобичајеног превода „шеф породице“. Исто тако, у изразу *per aes et libram* „либра“ преводи са „тег“ а не са „вага“, како је иначе уобичајено, чиме је усвојио доста убедљиве аргументе француског преводиоца *Институција* Ренака (*Reinacka*). Уместо уобичајеног назива за зајам *mutuum* употребљава оригиналан Гајев назив *mutui datio* итд. На низу места употребљавао је, иначе уобичајене, архаичне изразе, вероватно зато да би читаоцу скренуо пажњу на архаичност текста који чита. Тако на пример, каже „потоњи“ уместо „последњи“, „тобожњи“ уместо „фиктивни“, за поступак *lance et licio* каже „смешна је то работа“ итд. Често је поред превода у загради дат и латински назив институција о којој је реч. Најзад, у низу случајева, вероватно зато што му се чинило да би дослован превод био неразумљив читаоцу, додавао је речи којих нема у латинском тексту (у великој загради) или варијанте превода (у малој загради).

Посматран у целини превод је потпуно коректан, а уз то успешно прилагођен читаоцу и нашем језику и начину изражавања. Тако је добијен један интересантан, лак за праћење и привлачан текст, који ће, верујем, велики број правника са задовољством прочитати.

Текст и превод су објављени паралелно: латински текст на левој, а превод на десној страни. Латински и српскохрватски наслови, додати у маргини оба текста, чине књигу врло прегледном, привлаче пажњу на поједина питања и олакшавају да се пронађе жељени текст. Са истим циљем додати су на крају књиге Регистар појмова и Регистар имена, који упућују на делове књиге и параграфе у којима се о појединим појмовима и именима говори.

Посебно су корисна објашњења која је О. Станојевић дао у фуснотама. У њима се налазе: подаци о законима и именима која се у тексту помињу, напомене о различитим могућностима читања нечитких речи и

разлозима читање и превод које је усвојио; објашњење правних ус-
танава које се само успут помињу; повезивање места у *Институцијама* на
којима се говори о истој установи или истом питању; напомене о неким
Гајевим грешкама или заблудама у погледу историје неких усанава, и
многое друге врло корисне напомене и објашњења. Нема сумње да је
објављивање ове књиге значајан културни догађај који заслужује да
буде видно обележен. Јер, римско право ће још дуго бити предмет инте-
ресовања правника и историчара, и то не само као историјски феномен,
а, нажалост, све је мање људи који су у могућности да читају ориги-
налан латински текст.

др Драгомир Стојчевић

Проф. др Радослав Стојановић: СИЛА И МОЋ У МЕЂУНАРОДНИМ
ОДНОСИМА, „Радничка штампа”, Београд, 1982, стр. 245

Уводећи читаоца у материју која је предмет разматрања, аутор
дефинише питање које чини основу читавог дела: може ли се поседовати
моћ, а да се она не употреби као сила у циљу доминације над човеком
и друштвом у целини? Одговор на ово питање — како то у друштвеним
наукама често бива — није једнозначан, а зато ни једноставан. С једне
стране, моћ у најширем значењу је последица човекових настојања да
савлада природу и свој живот учини независним од закона који делују
у њој; а, с друге, ма о којој врсти моћи је реч, немогуће је занемарити
чињеницу да се свака моћ може претворити у доминацију над човеком.
Дакле, силом се постижу различити циљеви (друштво се брани од напада,
оспорова се или се неком намеће воља, поседују се материјална добра
и стичу и чувају богатства), чијим остваривањем се увећава моћ, а тиме
се, даље, проширује простор и ствара могућност за примену силе. Зато
ову проблематику умногоме усложњава могућност отуђења моћи од дру-
штва, како је историја у безброј примера показала (а Монтескије је то
изразио кроз изреку: „Слабост силе је у томе што верује само у силу”).

У првом поглављу обрађује се материја везана за појам моћи као
друштвене појаве (посебно у међународним односима) и њен однос
према сили, анализирају се елементи друштвене и политичке моћи и из-
носи проблематика мерења моћи субјеката који њом располажу. Истиче
се став да изједначавање моћи са силом доводи до тешког одрживог
закључка да моћи нема без силе (посебно ако се сила схвата искључиво
као физичка сила) и наводи као суптилније оно становиште по којем
моћ као сила садржи низ могућности за наметање воље, међу којима је
физичка сила само једна од њих, а она се може вршити и тако да
друга страна није ни свесна да је жртва насиља. Пример за то је ситу-
ација у којој поседници моћи својом економском, техничком и културном
развијеношћу успостављају такав поредак ствари у који се мање моћни
укључују само у функцију задовољења интереса моћнијих јединица. Да-
кле, најкраће речено — чак и по цену вулгарзовања садржине ставова
које износи аутор — моћ је основ вертикалне и хоризонталне стратифи-
кације друштва, односно неједнакости међу његовим члановима. Тек у
условима неједнакости јавља се политички однос у којем се политичким
средствима (укључујући и примену силе, као једне од појавних облика
моћи) брани или постиже повољнији положај у датом односу неједна-
кости. Моћ схваћена и примењена као владавина, доминација и експло-
атација представља *политичку моћ* (чије је основно — али не и једино
— обележје власт, као свако наметање воље путем организоване при-
мене силе која за непокорвање може предузети одговарајуће санкције),
док она моћ која представља и резултира стваралаштвом чини *дру-
штвеноу моћ*. По мишљењу аутора битан услов за постојање друштвене
моћи је постојање пропорционалности између стваралаштва и друштве-